

Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi
Turkey Journal of Theological Studies
[Tiad-2017]

[Tiad], 2022, 6 (1): 372-395

Endülüs Şairi İbnü'l-Haddâd'ın Divanı: Takdim ve Tahlil

The Divan of Andalusian Poet Ibn al-Haddad: Introduction and Analysis

Adnan ARSLAN

**Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Arap Dili ve
Belâgâti Anabilim Dalı, Bilecik, Türkiye**

**Associated Professor, Bilecik Şeyh Edebali University, Faculty of Islamic Sciences,
Division of**

Basic Islamic Sciences Department of Arabic Language and Rhetoric

adnan.arslan@bilecik.edu.tr

ORCID: 0000-0002-3989-6612

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 22.03.2022
Kabul Tarihi / Accepted : 18.04.2022
Yayın Tarihi / Published : 26.06.2022
Yayın Sezonu : Haziran
Pub Date Season : June

Atıf/Cite as: Arslan, Adnan. " Endülüs Şairi İbnü'l-Haddâd'ın Divanı: Takdim ve Tahlil". Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi. 6/1 (Haziran 2022): 372-395. <https://doi.org/10.32711/tiad.1091862>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, Turnitin yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir/This article has been scanned by Turnitin.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Adnan ARSLAN).

Yayıncı / Published by: Mustafa YİĞİTOĞLU

Endülüs Şairi İbnü'l-Haddâd'ın Divanı: Takdim ve Tahlil

Öz

Henüz hicri ilk yüzyılda Kuzey Afrika'nın tamamını fetheden Müslüman Araplar, Afrika ile yetinmemiş oradan İber Yarımadasına geçerek bugünkü İspanya topraklarının tamamına İslam'ı taşımışlardır. Yaklaşık sekiz asırlık Endülüs medeniyeti içerisinde pek çok alanda olduğu gibi edebiyat sahasında da Müslümanlar başarı göstermişler ve büyük şairler çıkarmışlardır. Bunlardan önemli bir isim olan İbnü'l-Haddâd (öl. 480/1087), edebi sanatları kullanmaya önem vermesi, Hristiyan bir rahibeye aşkını gazelleriyle dile getirmesi, Endülüslü olmasına rağmen Doğu Arap şairlerin yöntemini devam ettirmesi gibi pek çok açıdan dikkate değer bir şairdir. Bu çalışmada şairin divanı söz sanatları ve içerik bakımından incelenmiştir. Makalede daha ziyade kendisini mümtaz kılan yönleri ön plana çıkarılmış ve dikkat çeken yönleri incelenmiştir. Hristiyan bir rahibeye âşık olan fakat onunla evlenme imkânı bulamayan bir Müslüman şairin aşkını nasıl dile getirdiği özellikle irdelenmiştir. Söz sanatlarını kullanırken ne kadar tekellüften uzak olduğu üzerinde durulmuştur. Nesîbden methiyeye geçerken tehallus sanatında estetik kaygıları ne denli gözettiğine dair örnekler daha fazla ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili belagati, Endülüs şiiiri, İbnü'l-Haddâd, Nüveyra, Mu'tasım.

The Divan of Andalusian Poet Ibn al-Haddad: Introduction and Analysis

Abstract

The Muslim Arabs, who had conquered the whole of North Africa in the first century of the Hijra, were not content with Africa, but moved to the Iberian Peninsula from there, and brought Islam to all of today's Spanish lands. Within the eight-century-old Andalusian civilization, Muslims were successful in the field of literature, as in many other fields, and produced great poets. Ibn al-Haddad (d. 480/1087), one of the most important names, is a remarkable poet in many aspects such as giving importance to the use of literary arts, expressing his love for a Christian nun with his odes, and continuing the method of Eastern Arab poets despite being Andalusian. In this study, the poet's divan was examined in terms of rhetoric and content. In the article, rather, the aspects that make it stand out were highlighted and its remarkable aspects were examined. How a Muslim poet, who fell in love with a Christian nun but could not find the opportunity to marry her, expressed his love was especially examined. It has been emphasized how far from monopoly it is when using the rhetoric. Examples of how much aesthetic concerns are taken into account in the art of tehallus while passing from progeny to eulogy are discussed further

Keywords: Arabic rhetoric, Andalus poetry, İbnü'l-Haddâd, al-Nuweyra, al-Mu'tasım.

Giriş

İspanya topraklarına ilk adım attıkları 711 yılından itibaren sadece birkaç yıl içerisinde oldukça büyük bir coğrafyaya hâkim olan Müslüman Araplar, bu topraklarda hüküm sürdükleri yaklaşık sekiz asır boyunca, sosyokültürel açıdan bambaşka bir medeniyetle etkileşime girmişlerdir. Bu etkileşimin en bariz görüldüğü sahalardan birisi de edebiyat alanıdır. Daha sonra literatüre “Endülüs Edebiyatı” olarak girecek olan bu yeni alanda, farklı bir dünya olan Avrupa'nın coğrafya ve medeniyetinin izleri görülecektir. İlk başlarda köklerinin bulunduğu Arap topraklarında yetişmiş büyük Arap şairlerinin yolundan giden Endülüslü şairler, bir süre sonra İspanya'nın tamamen bambaşka tabiat ve ikliminden etkilenecekler ve bu etki doğal olarak edebi ürünlerde de kendisini gösterecektir. Sadece içerik değil müveşşah türünde görüldüğü gibi biçim olarak da Endülüs şiiri bambaşka açılımlar arz edecektir. Özgünlüğü ve daha da önemlisi kaybedilmiş topraklara ait olduğu için Endülüs şiiri pek çok akademik çalışmanın konusunu teşkil etmiştir. Endülüs denildiğinde tarihi olarak epey geniş bir süreyi kapsadığı için araştırmacılar, incelemelerini sekiz asır içerisinde belirli tarih aralıklarıyla daraltarak yapmaktadırlar. Örneğin Fevzî İsâ, çalışmasında Muvahhidler Dönemi özelinde Endülüs şiirini ele almışken¹, Hâlid Bâkir Hâşim ise Murâbitlar dönemi şiirini incelemiştir.² Bu tarzda dönem ve konu özelinde Arap dünyasında Endülüs şiiri üzerine yapılmış çalışmalar müstakil bir bibliyografya teşkil edecek sayıdadır.

Bu çalışmanın konusu ise Endülüs şiiri denildiğinde akla gelen önemli isimlerden olan İbnü'l-Haddâd'ın divanının edebi sanatlar ve içerik bakımından incelenmesidir. Böyle bir çalışmayı özgün ve önemli kılan husus en başta İbnü'l-Haddâd'ın, biyografik kaynaklarda nitelikli bir şair olarak tanıtılmış olmasına rağmen ülkemizde şairliği ve divanı hakkında herhangi bir akademik çalışma yapılmamış olmasıdır. Rahmi Er'in Diyanet İslam Ansiklopedisinde 2000 yılında “İbnü'l-Haddâd” makalesini kaleme almasından bugüne kadar Türk akademisinde henüz şairle ilgili bir araştırma yapılmaması dikkatimizi çekmiştir. Arap dünyasında şair hakkında sınırlı sayıda bir literatür oluşmuştur. İbnü'l-Haddâd'ın divanının diğer şairlere oranla az sayıda incelemeye tabi tutulmuş olması açıkçası bizi teşvik etmiştir.³

¹ Fevzî İsâ, *eş-Şi'ru'l-Endelusî fi 'asri'l-Muvahhidîn* (İskenderiyye: Dâru'l-Vefâ, 2007).

² Hâlid Bâkir Hâşim ed-Derdîrî, *eş-Şi'ru'l-Endelusî fi 'asri'l-Murâbitîn* (Sudan: Ummu Dermân Üniversitesi, Arap Dili Fakültesi, Doktora Tezi, 2000).

³ Bu çalışmalardan bazıları için bk. 'Anûd bint Ahmed el-'Anzî, *el-Bedî' fi dîvân İbnu'l-Haddâd el-Endelusî* (Mekke: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, Arap Dili Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2014);

Bu çalışmalarda şairin divanı sanatsal açıdan incelenmiş ve şaire özgü yaklaşımlar titizlikle incelenmiştir. Fakat bu çalışmalarda şairin divanı incelenirken gözlerden kaçmış bazı incelikler olduğunu fark ettik. Bu makalede bu ayrıntılar bir araya getirilerek şair hakkında oluşmuş literatüre katkı sunma amaçlanmıştır. Çalışmada ağırlıklı olarak deskriptif/tasviri yöntem kullanılmıştır. Şairin kimi ifadelerinde dikkat çeken edebi yaklaşımı yer yer eleştirilmiştir. Araştırma, İbnü'l-Haddâd'ın divanı ile sınırlı tutulmuş ve şiirlerin biçim özelliklerine değinilmemiştir. Böyle bir araştırma ile ülkemizde yapılan Endülüs Arap şiiri araştırmalarına bir katkı sunulması amaçlanmaktadır. Nitekim son yıllarda Endülüs Arap şiiri çalışmalarında kayda değer bir artış görülmektedir. Ulusal Tez Merkezi'nin verilerine göre başlığında "Endülüs" geçen tez düzeyindeki doksan araştırmadan yaklaşık yirmisi doğrudan Endülüs Edebiyatı ile ilgilidir. Diğer taraftan İSAM Makale Veri Tabanı taramasına göre yine Endülüs başlıklı makale düzeyinde 253 çalışmanın mevcut bulunduğu, bunlardan da hatırı sayılır kısmının edebiyat hakkında kaleme alınmış olduğu gözlemlenmiştir.

Şairin hayatı hakkında ilgili ansiklopedi maddesinin yeterli düzeyde bilgi vermiş olduğu göz önünde bulundurularak⁴ burada doğrudan İbnü'l-Haddâd'ın şiirlerinde dikkatimizi çeken ayrıntılar başlıklar halinde ele alınacaktır.

1. Fiziki Tasvirler

Pek çok gazel şairi mahbubuyla olan ilişkisinde yaşadığı halet-i ruhiyeyi ölümle ilişkilendirir. Bunun örnekleri oldukça fazladır. İbnü'l-Haddâd'ın aşağıdaki beyti de bunun ilginç bir örneğini teşkil etmektedir:

وَقَدْ جَرَحْتُ عَيْنَايَ صَفْحَةَ حَدِيدٍ   عَلَى خَطِّ فَاحْتَارَ قَتْلِي عَلَى عَمْدٍ

Gözlerim onun yanağını bakışlarıyla –sehven- yaraladı.

O ise benim canıma –bilerek- kastetti.⁵

Bu beyitte şair, kasidelerin nesîb kısımlarında sıklıkla dile getirilen bir klişeyi kendi yorumuyla yeniden sunmaktadır. Şairler sevgilinin yanaklarını yani

¹ İsrâ Abdülmün'im Abdülhalîm, *Dîvânu İbni'l-Haddâd el-Endelusî: Dirâsetun belâğiyye* (Mısır: Ezher Üniversitesi, Doktora Tezi, 2015).

⁴ Rahmi Er, "İbnü'l-Haddâd El-Vâdîâşî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/60-61.

⁵ İbnü'l-Haddâd el-Endelusî, *Dîvânu İbni'l-Haddâd el-Endelusî*, thk. Yûsuf Alî Tavîl (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1990), 198.

tenini çok yumuşak oluşuyla methederler. Mahbubun göz, endam, saç, bakış, kaş, kirpik ve zülüflerinin yanı sıra ten yumuşaklığı da başlı başına methe konu olmaktadır. Burada İbnü'l-Haddâd'ın tenin, bakışlardan dahi etkilenecek kadar narin olduğu mübalağasını Mütenebbî'de de görürüz. O kasidesinin nesîb kısmında İbnü'l-Haddâd gibi şöyle der:

وَرَفَّةٌ وَجْهٍ لَوْ خُتِمَتْ بِنَظْرَةٍ   عَلَى وَجْتَيْهِ مَا إِتْحَى أَثَرُ الْحَتَمِ

Yüzü öylesine narin ki eğer yüzüne bir bakış kondursan

Bakışların izi bir daha silinmez, (mühür gibi) öyle kalır.⁶

Mütenebbî'nin buradaki tasvirine göre cildin hassaslığı öyle bir rikkate ulaşmıştır ki bakışlardan bile etkilenmektedir. İbnü'l-Haddâd'ın da yukarıdaki beytinde, Mütenebbî seviyesinde bir mübalağayı tercih ettiğini görüyoruz. Sevgilinin yanaklarına yanlışlıkla bakma cüretinde bulunmuş ve bu bakışlar yanakları yaralamıştır. Sevgilinin bu hataya verdiği karşılık ise hiç de inşaf olmaması ve yaralamaya karşılık öldürmekle mukabele etmiştir.

2. Sitem

İbnü'l-Haddâd'ın dikkat çeken diğer özelliği de nesîb kısmında sıklıkla sitemde bulunmasıdır. Bu hususta diğer muasır şairlerden bir adım önde olduğu görülmektedir. Örneğin;

وَأَمَلُ مَنْ دَمَعِي إِلا نَةَ قَلْبِهِ   وَلَا أَثَرَ لِلغَيْثِ فِي الْحَجَرِ الصَّالِدِ

Gözyaşlarımla onun kalbini yumuşatmayı ümit ediyorum.

Ne var ki yağın yağmurun sert taşa hiçbir etkisi olmuyor.⁷

Şair, mahbubunun aşkıdan dolayı hüznülenmiş ve ağlamıştır. Bu ağlayışlarının sevgilide, onun kalbini yumuşatmak gibi bir karşılığı olmamıştır. İbnü'l-Haddâd sevgilisinin bu katı kalpliliğinden şikâyetçidir. Onun kalbindeki bu umursamazlık, sert bir kaya parçasının sağanak yağın bir yağmurdan etkilenmeyişine benzetilmektedir. Şair temsili istiare sanatını kullanarak kendi gözyaşlarını yağmura, sevgilinin kalbini ise kaskatı bir taşa benzetmektedir.

⁶ Ebü't-Tayyib el-Mütenebbî, *Dîvânü'l-Mutenebbî* (Beirut: Dâru Beyrût, 1983), 82.

⁷ İbnü'l-Haddâd, *Dîvân*, 199.

3. Hikmet

Araplar nezdinde hayat tecrübelerinin edebi formda gelecek kuşaklara aktarılması çok önemlidir. Buna binaen ister gazel olsun ister methiye, pek çok farklı temalı şiirde ara ara hikmet beyitlerine yer verildiği görülür. Şair, aynı zamanda bilge bir şahsiyet olduğunu bu hikmet beyitleriyle gösterir. Hatta bazı şairlerin özellikle bu meyanda öne çıktığı ve hikmet şairi unvanıyla anıldığı bilinmektedir. İbnü'l-Haddâd da hikmet içerikli şiirler söylemiştir. Burada birkaç örnekle onun hakîm yönüne değinmek yerinde olacaktır.

İbnü'l-Haddâd bir şiirinde ilmin önemine vurgu yapmak için şu beyitleri söyler:

وَالنَّفْسُ عَادِمَةٌ الْكَمَالِ وَإِنَّمَا
بِالْبَحْثِ عَنْ عِلْمِ الْحَقَائِقِ تَكْمُلُ
وَالْمَرْءُ مِثْلُ النَّصْلِ فِي إِصْدَائِهِ
وَالْجَهْلُ يُصَدِّي وَالتَّفَهُهُ يَصْقِلُ

Kişi, kemalden yoksundur;

ancak hakikat ilmini araştırmakla bulur kemalini.

Kişi, paslanma açısından kılıcın keskin ucu gibidir.

cehalet paslandırır, anlayış ise parlatır.⁸

Şair, ilimle iştiğal etmeyi kişinin yaratılıştan gelen öğrenme melekesini parlattığına ve ilimden uzak olmanın da bu melekenin körelmesine neden olduğuna işaret eder. İlimle iştiğali kılıcı bilemeye, terk etmeyi ise paslanmaya benzetir. Şu var ki bu hikmet şiirleri şairin bizzat maksadı değildir. Zira sonraki beyitte tehallusta bulunarak övdüğü kişinin methine geçecektir.

Şairin sosyal ilişkilerde düstur edilecek diğer bir hikmetli şiiri de şu şekildedir:

وَمَا النَّاسُ إِلَّا فِعَالُهُمْ
فَدَعُ مَا تُزْخِرُهُ الْأُسُنُ
سَجِيَّةٌ أَصْلُ الْقَتَى فَعَلَهُ
بِمَا عِنْدَهُ يَفْدِفُ الْمُعَادِنُ

İnsanlar fillerinden ibarettir.

Dilleriyle süsledikleri şeylere bakma sen.

⁸ İbnü'l-Haddâd, *Dîvân*, 244.

Çünkü maden ocağı, özündekini sunar.⁹

İbnü'l-Haddâd'ın burada işaret ettiği asıl karakter vurgusu özgün olmamakla birlikte ifade biçimi bakımından gayet mahsus bir üsluptadır. Zira Arap şiirinde karakterin asıl olduğu, insanların kendi mizaçlarını gizlemekte başarılı olamayacaklarına dair çok şey söylenmiştir.¹⁰ Burada şairin ikinci beyitte insanları bir madene benzetmesi ilgi çekici olmuştur. Altın madeninden altın, demir madeninden demir çıktığı gibi her insan ayrı bir maden ocağı gibidir. İçinde ne varsa, hangi ahlak üzere yaratılmış ise onu dışarı vuracaktır.

4. Söz Sanatlarından Cinasta Tekellüf

Bedî' ilmi söz sanatlarına oldukça yoğun bir şekilde yer veren şairin bu özelliğini kimi zaman tekellüfsüz gösterdiği fakat çoğu zaman da yapmacık bir şekilde sanat üretmeye çalıştığı görülür.¹¹ Aşağıdaki beyitte şairin cinas sanatını yaparken estetik kaygıyı sağlamak amacıyla bir bakıma tekellüfe girdiği görülür:

وَلِي فِي السَّرَى مِنْ نَارِهِمْ وَمَنَارِهِمْ   هُدَاةً حُدَاةً وَالنَّجُومُ طَوَائِفُ

Gece onlara doğru gidişimde -yıldızlar sönmüş iken-

onların ışıkları ve ateşleri benim için birer rehber ve hâdi olmuştur.

Araplar belki de günlerce sürecektir uzun çöl yolculuklarında, yollarını kaybetmemeleri için yanlarında rehberler bulundurlardı. Bunun yanında develerin yürüyüşünü tanzim etmek ve onları motive etmek için has bir ritimle şiirler okurlardı. Develerin bu nağmeli okuyuşlara ayak uydurdukları bilinmektedir. Develeri motive etmek için söyledikleri bu mahsus şiirlere *hadâ*, bu işi yapan kişiye de *hâdî* derlerdi. Yolda rehberlik eden kişi de *hâdî*

⁹ İbnü'l-Haddâd, *Dîvân*, 258.

¹⁰ Bu konu hakkında kapsamlı bir çalışma için bk. Adnan Arslan, "Klasik Arap Edebiyatı Kaynaklarında Ahlak-Yaratılış Karşılaştırması ve Şiirde Bunun Bir Motif Olarak Kullanılmasına Dair Bir Alan Taraması", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 25/2 (2021), 941-956.

¹¹ Çalışmanın girişinde atıfta bulunduğumuz gibi İbnü'l-Haddâd'ın divanındaki bedî' ilmi söz sanatlarının incelenmesine dair müstakil bir akademik çalışma mevcuttur. Bu yüzden söz sanatları gibi bir başlık atarak yeniden incelemeyi gereksiz gördük. Burada şairin özellikle cinas sanatında kimi zaman abartıya gittiği ve kulağı rahatsız edecek seviyede zorlama ses uyumlarına önem verdiği hususuna odaklanmayı uygun gördük.

idi. Şair gece yolculuğunda ulaşmak istediği kişilerin yakmış oldukları ateşin الحادي hâdî ve aynı zamanda da الهادي vazifesi gördüğünü söyler. Bu iki kelime vezin bakımından uyumlu olduğu gibi ses açısından da ahenklidirler. Ancak bu uyumun cümlelerin akışından gelen tabii bir gereklilik sonucu olmadığı söylenebilir. Zira gece yolculuğunda hedeflenen yerin ışıklarının yanması yıldızların bulunmayışının yerini tutabilir. Bu açıdan rehberliğe ihtiyaç duyulmaz. Fakat develeri teşvik edip hızlandırmak için ezgiler söyleyen kişiye yine ihtiyaç vaki olacaktır. Develer ışığın varlığından dolayı şevke gelmezler. Anlaşılan o ki şair, ses benzerliği olan bu iki kelimeyi peş peşe getirerek lafzî süslemek amacına odaklandığı için böyle bir tekellüfe girmek zorunda kalmıştır.

Şairin diğer söz sanatları içerisinde özellikle cinasa ziyade bir değer verdiği dikkat çekmektedir. Fakat bir önceki örnekte olduğu gibi cinası uygularken kulağı tırmalayacak bir sunilikte pek çok beyte rastladığımızı ifade etmek zorundayız. Aşağıdaki beyitlerde şairin cinas üretirken nasıl zorlandığı açıkça görülecektir:

فَبَشِّرْ سَمَاءَ السَّنَا وَالسَّنَاءِ   بِنَجْمٍ هَدَى لَاحٍ فِي آلِ هُودٍ

Aydınlık ve ihtişamın semasını müjdele ki

Hûd ailesinde bir hidayet yıldızı görüldü.¹²

Bu beyitte İbnü'l-Haddâd, aralarında tek bir hemze farkı olup vakıftan dolayı telaffuzu aynı olan iki kelimeyi peş peşe getirmiştir. Böyle bir cinas ise kulağa hoş gelen bir sanat olmaktan ziyade zevkiselim sahiplerini rahatsız edecek gereksiz bir tekrara benzemektedir.

İbnü'l-Haddâd'ın sesteş lafızlar bulmak için epey uğraştığına şahit olduğumuz diğer bir örnekte tekellüfle neyi kastettiğimiz daha belirgin bir şekilde anlaşılacaktır. Aşağıdaki beyitte şair maşuku Nüveyra'ya şöyle hitap eder:

عَسَاكَ بِحَقِّ عَيْسَاكَ   مُرِجَّةَ قَلْبِي الشَّكَ

Ümidim budur ki sen, İsa'nın hatırına

¹² İbnü'l-Haddâd, *Dîvân*, 203.

Ummak anlamına gelen عسى ile İsa, lafız ve telaffuz bakımından çok yakındır. Şair bunlara muttasıl zamirler ekleyerek güzel bir ses ahengi meydana getirmiş olduğunu düşünmektedir. Divanı yayına hazırlayan ve şiirleri şerh eden Yûsuf Alî Tavîl'in de işaret ettiği gibi şairin bu tür çabaları şiire ruh kazandıran edebi derinlikten uzak birer kelime oyunu olmaktan öte geçmemektedir.

5. Teşbihler

Şairin divanında göz alıcı güzellikte teşbihler sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Bunların içerisinde özellikle teşbih-i zımnî örnekleri bir hayli caziptir. Aşağıdaki beyitte şairin teşbihi hayranlık uyandıracak seviyededir:

وَقَدْ يَحْسِبُونَ السَّلَامَ مِنْكَ سَلَامَةً   وَرُبَّ مَنَامٍ دَبَّ فِيهِ حِمَامٌ

Seninle barış içerisinde olmanın selamet getirdiğini sanıyor olabilirler.

Oysaki nice uykular vardır, ölüm onda sessizce yürür.¹⁴

İbnü'l-Haddâd, bu beyitte övdüğü kişinin hasımlarıyla anlaşıp uzlaşma içerisine girdiği zamanlardaki halini methine konu etmek ister. Hâlbuki genel anlamda epik şiirde savaş meydanındaki kahramanlık ve cesaret sahneleri tasvir edilir. Barış halinde memdûhun kahramanlığı nasıl öne çıkarılabilir? Şair buradan da gizli bir kahramanlık üretmekte başarılıdır. Övülen kişi barış halinde çevresine zahiri bir emniyet duygusu verir. Hasımları onunla barış halinde iken kendilerine bir zarar gelemeyeceğinden emin olurlar. Oysaki onların bu yanlısı uykuya dalan kişinin selameti gibidir. Nice kişiler, dinlenmek için uykuya dalarlar. Hâlbuki ölüm onları, kendilerini en rahat hissettikleri yer olan uykuda sessizce ama kısıvrak yakalar.

Şairin zımnî teşbihlerde başarılı olduğunu gösteren diğer bir örnek ise onun hikmet şiirlerinde yer almaktadır. Şair hatasız dost aramanın ne kadar yanlısı bir şey olduğunu etkileyici ve bir o kadar da ikna edici bir dille anlattığı şiirinde şu teşbihe yer verir:

وَلِكُلِّ شَيْءٍ أَفَةٌ مُؤْجِدَةٌ   إِنَّ السِّرَاحَ عَلَى سَنَاءٍ يُدَجِّنُ

¹³ İbnü'l-Haddâd, *Dîvân*, 241.

¹⁴ İbnü'l-Haddâd, *Dîvân*, 254.

Her şeyin bir afeti elbette vardır.

Nitekim lambanın ışığının üzerinden çıkan dumandır.¹⁵

Lambanın karanlığı aydınlatıp işlerimizi gördürmek gibi büyük bir faydası vardır. Fakat lamba, ışık saçmasına rağmen üzerinde dumanı çıkar ve bulunduğu ortama az da olsa is ve koku yayar ki bunlar sağladığı faydanın yanında hiç görünmez. İnsanlar da lambalar gibidir. Asıl itibarıyla ışık saçmalarına ve bizlere fayda sağlamalarına rağmen duman misali hataları da olacaktır. Şair bu beyitte insanları lambaya, faydalarını ışığa, zararlarını ise ister istemez meydana gelen is ve kokuya sebebiyet veren dumana benzetmektedir.

Şairin divanında başarılı temsili teşbih örneklerine de rastlarız. Özellikle hikmet içerikli şiirlerinde bu tür teşbihleri sıklıkla kullanır:

فَدَعَ الزَّمَانَ فَإِنَّهُ لَمْ يَعْتَمِدِ   بِجَلَالِهِ أَحَدًا وَلَا بِهَوَايِهِ

كَالْمُرْنِ لَمْ يُخَصِّصْ بِنَافِعِ صَوْبُهُ   أَفْقًا وَلَمْ يُخَيَّرْ أَدَى طُوفَانِهِ

Boş ver zamanı! O, kimseyi kasten ne yüceltir ne de alçaltır.

Bulut gibi, yağışının faydası kimseye mahsus değil.

Tufanıyla da kimseye kasten eza vermeye çalışmaz.¹⁶

Arap şiirinde pek çok şairin zamandan veryansın ettiğini görürüz. Şairler, hayatta başlarına gelen musibetlerin müsebbibi olarak gördükleri zamanın sillelerinden hep şikâyet edip dururlar. İbnü'l-Haddâd, yukarıdaki beyitleriyle bu tavra itiraz eder. Zaman, özellikle birilerin zararı yahut menfaati için kasten bir şeyler yapmaz. Bulut gibidir. Yağdığı zaman fayda görenler de olur zarar edenler de. Bulutun böyle bir kastı olmadığı gibi zaman da kasıtlı işler yapacak değildir. Buradaki teşbihin gayet yerinde olduğu açıkça görülmektedir.

6. Dini Referanslar

İbnü'l-Haddâd'ın şiirlerinde dikkat çekecek derecede dini kavram ve terimlere atıfta bulunulduğu görülür. Şairin ismini açıkça zikrettiği maşuku Hristiyan kadın Nüveyra'ye hitaben söylediği şu sözlerinde onun bu yönü açıkça görülür:

¹⁵ İbnü'l-Haddâd, *Dîvân*, 259.

¹⁶ İbnü'l-Haddâd, *Dîvân*, 301.

Ey katil bakışlı, aşk zahidi! Takva sahibisin.

Fakat gözün bir kez yanlış baktı.

Şair, sevdiği kadının bakışlarının öldürücü bir etkisi olduğunu ifade eder. Bu, Arap şiirinde sıradanlaşmış bir kullanımdır. Fakat şairin “aşk zahidi” tabiri kendine mahsus ustaca bir ifadedir. Şöyle ki zühd, kişinin kendisini dünyadan ve dünyaya ait her şeyden çekmesi ve yüzünü sadece Allah’a hasretmesi anlamından daha ziyade tasavvufi bir kavramdır. Şairin maşukunu “aşk zahidi” olarak tavsif etmesi ise onun kendine âşık olana zerre kadar tenezzül etmemesine işaretidir. Kendisine aşkla gelene karşı O, yüzünü çevirmiş adeta zühde girmiştir. Şair sevgilisinin kendisine karşı takındığı bu tavrı “vera’” ile ifade eder. Hâlbuki vera’ da zühd gibi tasavvufi literatürün kavramlarından birisidir ki takva benzeri bir anlama gelmektedir. Yani sevgilisi maşukuna hiç bakmamış olmakla adeta takva sahibi olmuştur. Fakat her nasılsa bu sevgili sadece tek bir bakışla vera’ ve zühdüne aykırı davranmış, günah işlemiş ve bunun neticesi de şairi tarumar eden bir aşkın kalbine yerleştirmiştir. Bu tür dini referanslı beyitler İbnü'l-Haddâd divanında sıklıkla görülür. Şairin maşuku Nüveyra’ya hitaben söylediği şu sözlerinde de dini terminolojinin izleri açıkça görünür:

فَيَا عَجَبًا أَنْ ظَلَّ قَلْبِي مُؤْمِنًا   بِشَرِّ عِزَامٍ ظَلَّ بِالْوَصْلِ كَافِرًا

أَرْجِي لِسُلُوكِي نُشُورًا وَحَسَنَةً   بَرَى رَأْيِي ذِي الْإِحَادِ أَنْ لَيْسَ نَاشِرًا

Ne tuhaf ki kalbim vuslat kâfiri olan aşk şeriatına

Öyle iman edip durmuş.

Ben tesellimin tekrar dirileceğini (haşir) umuyorum,

Oysaki onun güzelliği, mülhit bir kalple dirilişi inkâr ediyor.¹⁷

Bu iki beyitte İbnü'l-Haddâd'ın aşk meselesini, iman-küfür bağlamında telaffuz edilen kavramlarla değerli kılmaya çalıştığı görülür. Onun anlatımına göre aşk bir din gibidir ve kendine mahsus bir “şeriat”ı vardır. Şairin kalbi bu

¹⁷ İbnü'l-Haddâd, *Dîvân*, 215.

dinin “mümin”idir. Hâlbuki ahkâmını maşukunun vaz ettiği bu dinin şeriatı vuslatı yani kavuşmayı “inkâr” etmektedir. İkinci beyitte ise diğer bir akide kavramı olan “haşr”e atıfta bulunur. Ölülerin tekrar dirilmesi anlamındaki bu kavramı şair, sevgilinin vuslat ve hayali ile teselli bulması manasında kullanır. Buna göre firaktan adeta ölmüş olan kalbini hayat üfleyerek diriltecek olan teselli akidesi, sevgili tarafından inkâr edilmektedir. Yani maşuk, vuslatı ile şaire teselli verip onu diriltmek meselesinde özel kavramıyla bir “mülhit”tir.

Diğer bir örnekte de benzer bir yaklaşımla tefsir kaynaklarında görmeye alışkın olduğumuz kavramlara yer verir. Mu’tasım’ı methettiği bir kasidesinin ilk beytinde şöyle der:

بِلَادٍ عَدَتْ بِأَجْوَجٍ فِيهَا فَأُفْسِدَتْ   فَكُنْتُ كَذِي الْقَرْنَيْنِ وَالْجَحْفَلِ السَّدِّ

Öyle memleketler ki Ye’cûc geldi de getirdi mefsedet;

sen ise Zülkarneyn gibiydin. Ordun da bir set.¹⁸

Bu beyitte şair görüldüğü gibi övdüğü kişiyi Zülkarneyn’e, savaştığı kişileri ise Ye’cûc’a benzetir. Ordusu ise etten bir duvar gibidir ki bu haliyle set gibi görünmektedir. Şairin burada kullandığı ifadeler bilindiği üzere dini referanslıdır. İbnü'l-Haddâd’ın divanında bu kabilden pek çok örnek bulunmaktadır. Memdûhu kişilerin hüküm sürdüğü coğrafyaları, Arafat ve Mina gibi kutsal ve emniyetli topraklara benzetmektedir.¹⁹

Şairin, kavram düzeyinde dini kavramlara başvurmasının yanı sıra bir de dini naslara doğrudan atıfta bulunduğu da görülür. Bedî’ ilminde *tazmin/iktibas* olarak bilinen alıntı estetiği, şairin divanında sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. İbnü'l-Haddâd, şiirlerini Kur’ân ayetlerinden yaptığı iktibaslarla güzelleştirmek ister. Sarakusta Hükümdarının girdiği bir savaşta galip gelmesini methettiği bir kasidesinde şöyle der:

وَأَيْسَ يَجِيئُ الْمَكْرُ إِلَّا بِالْهَلِيلِ   وَكَمْ مِنْ مَوْقِدٍ يَغْشَاهُ مِنْ وَقْدِهِ لَفْحٌ

Tuzak ancak sahibini kuşatır.

Nice ateş yakarı, onun alevleri içinde kalır.²⁰

¹⁸ İbnü'l-Haddâd, *Dîvân*, 185.

¹⁹ İbnü'l-Haddâd, *Dîvân*, 217.

²⁰ İbnü'l-Haddâd, *Dîvân*, 179.

Bu beytin ilk mısraında geçen *ولا يحقُّ المكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ* و ليس يحق المکر إلا بأهله ifadesi “Kötülük tuzakları, kuranların ayağına dolaşır.”²¹ âyetinden iktibas edilmiştir.

7. Şiirde İlmi Kavramlar

İbnü'l-Haddâd'ın dikkat çeken diğer ilginç bir yönü, şiirinde dini referanslar yanında diğer ilim dallarında da vukufiyetini göstermesidir. Şair, söz sanatlarıyla edebi hünerini göstermeye çalışırken bir taraftan da muhtelif ilim dallarına ait kavramlara başvurarak ilmi birikimiyle edebiyatını desteklemek ister. Aşağıdaki beyitte şairin nahiv ilminin kavramlarını, maşukunun kalbini fethetmek için nasıl cazip bir iltifata dönüştürdüğü görünmektedir.

فَأَنْتَ صَمِيمٌ لَيْسَ يُعْرَفُ كُنْهُهُ   فَلَمْ صَيَّرُوا فِي الْمَعْرِفَاتِ الصَّمَائِرَ

Sen hakikati bilinmez bir zamirsin.

*Ne diye zamirleri, marife isimlerden saydılar ki!*²²

Arap nahvinde ismin yerine kullanılan zamirler belirli/marife isimlerden kabul edilmektedir. Aksi ise nekra/belirsiz isimlerdir. Şair maşukunun hakikati bilinmez bir zamir olduğunu söyler. Burada bedî' ilminin alt disiplinlerinden olan tevriye sanatından da bahsetmek mümkündür. Çift anlamlı bir lafzı zikredip onun uzak olan anlamını kastetmek manasındaki tevriye sanatı²³ uyarınca şair, bu beyitte “zamir” ile sevgiliye, kalp/gönül/vicdan diyerek hitap etmektedir. Sevgili, şairin iç dünyasını tamamıyla kaplamış ve kabini büsbütün fethetmiştir. Kalbinde taht kuran ve mahiyetini de bir türlü derk edemediği bu sevgi, nekra/belirsiz olması gerekirken ne hikmetse nahiv âlimlerince marife/belirli isimler kategorisinde incelenir.

Methiyede nahiv ilmine atıfta bulunma aslında Arap şairleri arasında kullanılagelen bir üsluptur. Abbasi şairi Mütenebbî'nin de bu tarzda şiirleri bulunmaktadır. Şairler anlaşılan bu geleneğe uyarak şiirine renk katmaya çalışmakta

²¹ el-Fâtır 35/43.

²² İbnü'l-Haddâd, *Dîvân*, 215.

²³ Ebû Muhammed Zekiyyüddîn İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrû't-Tahbîr* (ft şinâti's-ş-ir ve'n-nes.r ve beyâni icâzi'l-Kurân), thk. Hafnî Muhammed Şerîf (B.y.: Lecnetu İhyâi'-Turâsi'l-'Arabî, ts.), 268.

ve beklenmedik ilişkilerle övdüğü kişileri şaşırtmaya çalışmaktadır. İbnü'l-Haddâd bir önceki örnekte olduğu gibi bu kez de övdüğü kişinin sıfatları arasında zulmün bulunamayacağını ilginç bir şekilde şöyle dile getirir:

لَا تَأْتِي الْأَحْكَامُ حَيْفًا عِنْدَهُ   فَكَأَنَّمَا الْأَفْعَالُ وَالْتَّوِينُ

Onun verdiği kararlar asla zulümle bir araya gelmez.

Tıpkı fiillerle tenvinin yan yana gelmediği gibi.²⁴

Bilindiği üzere fiiller tenvin almaz. Tenvin almak isimlere mahsus bir durumdur. Şair nahiv ilmiyle ilgili bu kuralı övdüğü kişiye uygular. Onun verdiği kararlar ve zulmün de –fiil ve tenvin gibi- bir araya gelmesine imkân yoktur.

Şairin, astronomi biliminin kaynaklarına vakıf olduğunu gösteren bir beyti ise şöyledir:

فَنُجُومُهُ زَهْرٌ تَوَابِتٌ لَمْ يَرْمِ   تَعْدِيلُهَا زَيْجٌ وَلَا قَانُونٌ

Onun (sarayın) yıldızları parlak ve sabittir.

Ne bir zîc ve ne de bir yasa onu hareket ettiremez.²⁵

İbnü'l-Haddâd bu beyitte memdûhu Mu'tasım'ı (Mu'tasım b. Sumâdih et-Tüçbî (ö. 484/1091) Meriye Sultanı) sarayı üzerinden övmektedir. Sarayın pencerelerinden görünen ışıklar gökyüzünde sabit yıldızlar gibidir. Şair, bu ışıkların semadaki sabit yıldızlara benzediğini ifade etmekle sarayda hâkim olan Mu'tasım'ın hâkimiyetinin kalıcılığına işaret etmektedir. Şair, sarayı yıldızlarla ilişkilendirirken bir taraftan da astronomi ilmine vakıf olduğunu göstermek ister. Hakkında ender kimselerin bilgi sahibi olduğu "Zîc" denilen yıldız bilimine ait bir kaynaktan bahseder. Yıldızların hareketlerini inceleyen ilim ehlinin başucu kitabı olan bu kaynak, gök cisimlerinin hareketleri hakkında bir şeyler söylese de söz konusu Mu'tasım'ın yıldız misal sarayı olunca susmak zorunda kalacaktır. Zira sarayın sabit yeri asla değişmeyecek ve yerler ve gökler durdukça halkına ümit ve kuvvet vererek ışık saçmaya ve yol göstermeye devam edecektir. Şair aynı kasidenin devamında yine astronomi

²⁴ İbnü'l-Haddâd, *Dîvân*, 277.

²⁵ İbnü'l-Haddâd, *Dîvân*, 270.

ilminin kavramları olan تقاطع الأضلاع “Yörüngelerin kesişmesi” ve الرأس والتنين “baş ve iki yılan” kullanarak övgüsüne devam edecektir.²⁶ İbnü'l-Haddâd'ın özellikle bu kasidede antik ve ilkçağ Yunan felsefe ve mitolojisine de hâkim olduğunu gösterdiği görülür. Mu'tasım'ın hattının güzelliğini Matematikçi Öklid²⁷, düşüncelerindeki derinliği Platon ve bilgeliğini de Hermes²⁸ ile karşılaştırır.²⁹ Şair bu ifadeleriyle Mu'tasım'ı methederken bir bakıma ilmi birikimini ispatlayarak da kendisi ile övünmektedir. Bir başka şiirinde ise âşık olduğu Hristiyan kadın Nüveyra'ya gazelinde matematik ilminin kavramlarıyla ilan-ı aşk etmektedir.³⁰

8. Hüsn-ü Tehallus

Arap şiirinin klasik formu olan kaside türünde sanatsal bütünlük kendini kaside içi fasılların uyumu olarak gösterir.³¹ Şair fasıllara ayırdığı kasidesinde önce sevgilisinin yaşadığı mekâna gelir, onu bulamaz. el-Vukûf ale'l-atlâl yahut Vakfetun taleliyye denilen bu girişte sevgiliye duyulan özlem, onda arta kalan şeyler üzerinden dile getirilir.³² Türlü türlü üsluplarla onun güzelliği ve aşk vasfedilir. Fakat kasidenin amacı sadece gazel değildir. Şair birazdan kendini övecek (fahir), kabilesini yüceltecek (methiye), savaş sahnelerine yer verecek (hamaset) ve hasımlarını yerin dibine sokacaktır (hiciv).³³ Bunların her birinin

²⁶ İbnü'l-Haddâd, *Dîvân*, 271.

²⁷ İlkçağ'ın en ünlü matematikçisi. Hüseyin Gazi Topdemir, “Öklid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/24-25.

²⁸ Çeşitli kültürlerde değişik isimlerle anılan mitolojik veya yarı mitolojik bir şahsiyet. Mahmud Erol Kılıç, “Hermes”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/228-233.

²⁹ İbnü'l-Haddâd, *Dîvân*, 272.

³⁰ İbnü'l-Haddâd, *Dîvân*, 308.

³¹ Ebü'l-Hasen Henüddîn Hâzım b. Muhammed b. Hasen b. Muhammed el-Kartâcennî, *Minhâcu'l-Bülegâ ve Sirâcu'l-Udebâ*, thk. Muhammed el-Habib b. Hûca (Beyrut: Dâru'l- Garbi'l-İslâmî, ts.), 287.

³² Ebü'l-Ferec Kudâme b. Ca'fer b. Kudâme b. Ziyâd el-Kâtib el-Bağdâdî, *Nakdû's-Şîr* (Konstantiniyye, Matbaatu'l-Cevânib, 1302), 43; Ebü'l-Kâsım el-Hasen b. Bişr b. Yahyâ el-Âmidî, *Kitâbü'l-Muvâzene beyne't-Tâ'iyyeyn* (el-Muvâzene beyne Ebî Temmâm ve'l-Buhtûrî), thk. Ahmed Sakr (B.y.; Dâru'l-Maârif, 1994), 1/429.

³³ Burada edebiyat eleştiri tarihinde kadim bir tartışma olan kaside bütünlüğü meselesine atıfta bulunmaktadır. Bazı eleştirmenler kaside içerisinde vezin ve kafiye dışında bir bütünlük olmadığını savunurken bazıları da bunu mevcut olduğu görüşüne zehap etmişlerdir. Biz bu makalede kasidenin yapısını oluşturan fasılların bulunduğunu ve bunların da birbiri ile intizam halinde olduğu nispette yapının başarılı olabileceği görüşünü tercih ettik. Konu hakkında müstakil bir çalışmaya kısaca bakmakta fayda olacağı söylenebilir. Bkz. Merve Özçetin, “Batı Ve Arap Şiir Eleştirmenlerine Göre Vahdetü'l-Kaside Meselesi”, *Balikesir İlahiyat Dergisi* 12 (Aralık 2020), 155-192

konu ve amacı ayrı ayrı olsa da konular arası geçişlerde yumuşak bir intikal güzel bulunmuştur. Bundan dolayı kaside içi geçişlerde bağlantı kurulması ya da daha doğrusu teşbîbden³⁴ methiyeye intikalde kulağı tırmalamayacak ifadelerle geçişin sağlanması bir sanat kabul edilmiştir.³⁵ Bu geçişin dinleyicinin hissetmeyeceği yumuşaklıkta olması ustalık sayılmıştır.³⁶ Bu sanatla kaside tek bir kalıptan çıkmış gibi mükemmel bir uyumu gösterecektir.³⁷ Belagat âlimleri bu sanatın estetik bir miyar olduğu konusunda hemfikir olmakla birlikte adının ne olduğu hususunda farklı görüşlere sahip olmuşlardır. Bugün itibarıyla bu sanata dair en çok kabul görmüş yaygın kullanım tehallus olmuştur.³⁸

İbnü'l-Haddâd'ın kasidelerine baktığımızda tehallus bağlamında Doğu Arap şairlerinin izinden gitmeye çalıştığı görülür. Teşbibten methiyeye geçişte bu geçişi estetik bir şekilde yapmakta tekdüze değildir. Kimi şiirlerinde takdire şayan bir ustalık varken kimi şiirlerinde ise zayıf kimi zaman da anlamlı bir bağ kurmadan doğrudan methe geçmektedir.

İbnü'l-Haddâd, hakkında pek çok methiye söylediği Mu'tasım hakkındaki bir kasidesine teşbible başlar. İlk beş beyitte klasik methiyelerde izlenen yöntemi benimseyerek giden sevgilinin ardından hasret ve özlemini ifade eder. Deve hevdecinde oturan sevgilinin gidişi, ayrılığın acısı ve maşukun yanaklarının kırmızılığının vasfından sonra beşinci beyitte şöyle der:

وَكُونُ ابْنِ مَعْنٍ صُبْحُهَا الْمَبَالِغُ

وما الدُّهُرُ إِلَّا لَيْلَةٌ مُدْمِئَةٌ

Felek, karanlık bir geceden ibarettir.

³⁴ Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe, *eş-Şi'ru ve's-şu'arâ* (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1423), 1/75.

³⁵ Ebü'l-Abbâs Abdullâh b. Muhammed el-Mu'tezz, *el-Bedî'* (B.y.; Dâru'l-Cil, 1410/1990), 155; Ebû Alî el-Hasen b. Reşîk el-Ezdî el-Mesîlî el-Kayrevânî, *el-Umde fi mehâsini's-şir ve âdâbih*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd (Kahire: Dâru'l-Cil, 1401/1998), 1/234; Ebû Muhammed Abdullâh b. Muhammed b. Saîd el-Hafâcî el-Halebî, *Sirru'l-fesâhâ* (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1402/1982), 268

³⁶ Ebü'l-Mehâsin Takıyyüddîn Ebû Bekr b. Alî b. Abdillâh b. Hicce el-Hamevî, *Hiżânetü'l-edeb ve gâyetü'l-ereb*, thk. İsam Şekyû (Beirut: Dâru'l-Bihâr, 2004), 1/329. (2 Cilt)

³⁷ Ebü İdrîs el-İmâm el-Müeyyed-Billâh Yahyâ b. Hamza b. Alî b. İbrâhîm el-Hüseynî el-Alevî, *et-Tirâz liesrâri'l-belâga* (Beirut: el-Mektebetü'l-Unsuriyye, 1423), 2/173. (3 Cilt).

³⁸ Konu hakkında ayrıntı için bk. İsmail Durmuş, "Tehallus", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/317-319.

İbn Ma'n (el-Mu'tasım-Billâh Muhammed b. Ma'n) ise bu karanlık gecenin aydınlık sabahıdır.³⁹

Yukarıda bahsedildiği gibi teşbîbden methe geçişte anlamlı bir irtibatı gözetmek olan hüsn-ü tehallus sanatının İbnü'l-Haddâd'ın bu kasidesinde başarılı bir şekilde uygulandığını söylemek mümkün değildir. Zira ilk beş beyitte anlatılanlar tamamen ayrılıp giden sevgiliye dair iken altıncı beyitte memdûh (övülen kişi) zifiri bir karanlığa benzeyen feleği aydınlatan sabah olarak takdim edilmiştir. Şair teşbîb mukaddimesinde sevgilisinin ayrılığından dolayı kapkara bir halet-i ruhiye yaşamış olduğunu dile getirmiş olsaydı böyle bir tehallus anlamlı olabilirdi. Hâlbuki burada böyle bir geçiş estetiği sağlanmış görünmemektedir.

Şairin tehallus sanatını başarıyla uyguladığını gördüğümüz bir örnekte İbnü'l-Haddâd, genelde Arap şiirinde uygulanan bir tarz olan teşbîbden methe geçişte farklı bir yöntem uygular. Şair bu kez beklenmedik bir şekilde teşbîbden tabiat tasvirine oradan methe geçecektir. Nehri şöyle vafeder:

وَيَا لَكَ مِنْ مَهْرٍ صَوُولٍ مُجَلِّجٍ   كَأَنَّ الْقَرَى مُزْنَ بِهٍ دَائِمِ الرَّغْدِ

Ey gürül gürül akan nehir!

Sanki toprak, sürekli gök gürültülü bir bulut.⁴⁰

Bu beyitte şair, güçlü akıntısıyla coşkun bir nehri tasvir eder. Yerden heybetli bir ihtişamla fıskıran nehir sağanak yağan bir yağmuru andırır. Buna binaen şair toprağı sağanak yağan bir yağmurun membaı olan buluta benzetir. Yağmur buluttan döküldüğü gibi nehir de topraktan öyle coşmaktadır. Diğer taraftan temsili teşbihe zenginlik katmak için şair, nehrin yerden kaynarken veyahut akıp giderken çıkardığı uğultuyu da kapkara yağmur bulutlarının derinliklerinden gelen gök gürültüsüne benzetir. Bu tasvire bir derinlik daha katmak için şöyle bir ilavede bulunur:

إِذَا صَافَحَتْهُ الرِّيحُ تَصْفُفُ مَنَّهُ   وَتَصْنَعُ فِيهِ صُنْعَ دَاوُدَ بْنِ السَّرْدِ

Rüzgâr onu sıyrıp geçtiğinde yüzeyini parlatır.

³⁹ İbnü'l-Haddâd, *Dîvân*, 175.

⁴⁰ İbnü'l-Haddâd, *Dîvân*, 199.

Ondan Davud eseri bir zırh yapar.⁴¹

Derin ve uğultulu bir akışla boşalıp gelen bu nehrin üzerinden sıyrılıp geçen rüzgâr, su yüzeyinde bambaşka bir güzellik meydana getirmektedir. Normalde nehrin yüzeyi ayna gibi olup gökyüzünü yansıtarak mavi yahut buluttan dolayı koyu bir renk olması beklenirken rüzgârın titretmesiyle yüzey bembeyaz bir perdeye döner. Şair bu parlaklığı çelikten imal edilmiş bembeyaz bir parlak zırhın yüzeyine benzetir. Sanki rüzgâr eserek su yüzeyini parlatmış ve bir zırha çevirmiştir. Şairin bu nehir tasvirinin methiye içerisinde bir yeri olmalıdır. Bundan sonraki beyitte methe geçilecek ve nehir ile memdûh arasında bir bağlantı sağlanacaktır:

تُفَيِّرُهُ مِنْ مَنبَعِ الْجُودِ وَالرِّفْدِ

كَأَنَّ يَدَ الْمَلِكِ ابْنِ مَعْنٍ مُحَمَّدٍ

Sanki Melik İbn Ma'n Muhammed'in eli

Cömertlik menbaından o nehri akıtıyor.⁴²

Şairin nehir tasviriyle ne yapmak istediği bu beyitle anlaşılmaktadır. Buna göre övülen kişi, o kadar büyük bir cömertlik ve ikram sahibidir ki gürül gürül akan o nehir sanki onun elinin içinden kaynamaktadır. Burada karmaşık ve oldukça girift bir temsili teşbihten bahsedildiği söylenebilir. Şöyle ki tasvir edilen nehrin üç özelliği öne çıkarılmaktadır. Rüzgârın esmesiyle parlaklığı, sağanak yağın yağmur gibi bol akması, gök gürültüsü gibi ürpertici bir uğultu çıkarması. Bu üç öge ise medih makamında güzellik, heybet ve cömertliğe işaret etmektedir. Görünen o ki şair, övülen kişinin elini düşmana gök gürültüsü gibi korku salan, kendi halkına ise yağmur gibi bereketler getiren bir keyfiyette tasvir etmek istemiştir. Bunu mübalağalı bir şekilde aktarmak için de o nehrin övülen kişinin elinin içinden kaynadığını ifade etmiştir. Bu beyitle şairin yapmış olduğu tehallusta başarılı olduğu görülmektedir.

9. İcâz ve Tatvil-i Kelamlar

Edebi ürünlerin kalitesini belirleyen en önemli kriterlerden birisi de az söze çok mana yükleyebilmektir ki buna maânî ilminde icâz denilmektedir. Şairin aktarmak istediği manayı aktarırken kelime israfından kaçınması ve veciz bir dille maksadını anlatabilmesi gerekir. Bu suretle söylenen kelimeler anlam bakımından daha zengin bir keyfiyet kazanır ve hayal gücünün devreye

⁴¹ İbnü'l-Haddâd, *Dîvân*, 199.

⁴² İbnü'l-Haddâd, *Dîvân*, 199.

girmesiyle çağrışımları bol ifadeler meydana gelmiş olur. Şairlerin kullandıkları dilin kalitesine bu açıdan da bakılmaktadır.

İbnü'l-Haddâd'ın şiirlerine îcâz açısından bakıldığında farklı seviyelerde şiirlerinin olduğu görülür. Bunların bir kısmında şairin çağrışımlı ve zengin anlamlı ifadeler kullandığı görülürken bir kısmında ise tam aksine gereksiz izahlarla sözü uzattığı dikkat çekmektedir. Şairin bu bağlamda dikkatimizi çeken bir tatvili şu beyitte göze çarpmaktadır:

تَكَادُ تَغْنَى إِذَا شَاهَدْتَ مُعْتَرِكَا   عَنْ أَنْ يُسْأَلَ حَسَامٌ أَوْ يُسْأَلَ دَمٌ
بَلْحِظَةٍ مِنْكَ يَنْتَقِي الْقِرْنَ مُنْعَفِرَا   كَانَ لِحَاظِكَ فِيهِ صَارِمٌ خَدِمٌ

Savaş alanına baktığında neredeyse

kılıç çekmene ve kan dökmene gerek kalmayacaktı.

Senin bir bakışın hasmı yere serer.

Senin nazarında keskin bir kılıç saklı.⁴³

İbnü'l-Haddâd övdüğü kişinin savaş meydanında ne kadar büyük bir kahraman olduğuna dikkat çekmek için onun heybetli duruş ve haşmetli bakışını metheder. Onun bakışları düşmana öylesine korku salar ki kılıç çekmeye ve kan dökmeye gerek bile kalmaz. Zira düşman onun bakışlarını görür görmez arkasına bile bakmadan çekip gider. İlk beyitte bu anlam kolaylıkla anlaşılacaktır. İkinci beyitte ise şair بلحظة “şöyle bir bakışla ki” diyerek ilk beyitte zaten ifade ettiği şeyleri tekrar etmekte ve sözü gereksiz yere uzatmaktadır.

10. Hristiyan Aşkı

İbnü'l-Haddâd'ın en özgün olduğu hususlardan birisi de kuşkusuz onun Hristiyan bir kadına duyduğu aşkı, dini farklılık üzerinden dile getirmesidir. Daha önce de bahsedildiği gibi Nüveyra adındaki Hristiyan kadına olan aşkını dini motifleri kullanarak dikkat çekici bir üslupla ifade edebilmiştir. Bu başlık altında ele alınacak birkaç örnek yeterli olacaktır:

⁴³ İbnü'l-Haddâd, *Dîvân*, 250.

مُتَلِّئَةً قَدِ وَحَدَّ اللهُ حُسْنَهَا   فُتِّي فِي قَلْبِي بِهَا الْوَجْدُ وَالْحَزْنُ

Teslis inancına sahip. Fakat Allah onun güzelliğini tek kılmış.

Kalbinde de onun hasret ve hüznü ile ikilendi.⁴⁴

Şair, Nüveyra'nın teslis inancına sahip bir Hristiyan oluşunu estetik bir edebi dile dönüştürür. Kadın, akidesine uyararak teslise inanmış olsa da Allah Onun güzelliğini eşsiz yani vahdet üzere tek bir surette yaratmıştır. Bu hakikaten çok anlamlı bir ifadedir. Kadın Allah'ı üçlüyorken Allah Onu tek yaratmıştır. İbnü'l-Haddâd kadının teslis inancını akide bakımından kabul etmez. Fakat Onun güzelliğinin yanında bir de kalbindeki hasret ve hüznü de ekleyince bir nevi teslis ortaya çıkar. Kadının (haşa!) baba-oğul-kutsal ruh şeklindeki teslisine karşılık şairde güzellik-hasret-hüzün üçlemesi akide şekline dönüşmüştür.

Belki de şair, bir Müslüman olarak Hristiyan bir kadına âşık olmakla düştüğü durumun tuhaflığının farkındadır ve bu garip hali Hristiyanlık-Müslümanlık vurgusu üzerinden ifade etmeyi daha uygun görmektedir. Şairin bu renkli üslubunu başka şiirlerinde de görmek mümkündür. Örneğin aşağıdaki beyitte yine bir Hristiyan'a âşık olduğunu dini semboller üzerinden ifade etmektedir:

وَفِي شِرْعَةِ التَّنْزِيلِ فَرَدَّ مَحَابِسَ   نَزَلَ شَرْعَ الْحَبِّ مِنْ طَرْفِهِ وَحُبًّا
وَأُدْهَلَ نَفْسِي فِي هَوَى عَيْسَوِيَّةٍ   بِمَا ضَلَّتْ النِّفْسَ الحَنَفِيَّةَ الْهُدَا

Teslis akidesinde güzelliği tekledi. (tüm güzelliği kendinden topladı)

Aşk şeriatı Onun gözlerinden vahiy yoluyla nazil olmuştur.

İsevi bir aşıkta (Bir Hristiyan'ın aşkıyla) nefsim hayretler içinde,

Onunla Hanîf olan (tevhit ehli) ruhum dalalette düştü.⁴⁵

Şair, Nüveyra'nın inandığı teslis akidesi üzerinden gazeline renk katmaya çalışmaktadır. Maşuk teslise inanmış olsa da sahip olduğu güzellik ile ehli-tevhittir. Hristiyan bir kadına âşık olmakla şaşkınlıklar içerisindeki nefsi, Hanîf yani tevhit ehli iken yoldan çıkmış ve sapmıştır. Şairin burada zikrettiği dalalet

⁴⁴ İbnü'l-Haddâd, *Dîvân*, 256.

⁴⁵ İbnü'l-Haddâd, *Dîvân*, 306.

düşmek ile dinden çıkmayı değil aşka düşmekle aklını kaybettiğini kastetmektedir. Divan bu kabilden pek çok örnekle doludur.

11. Muğlaklık ve Anlaşılrlık

Şiir eleştirmenleri, şairlerin duygularını ifade ederken yahut tasvirlerde bulunurken maksatlarını kolayca anlaşılır bir dil kullanmaları gerektiğinin altını çizmişlerdir. Tabi ki anlaşılır olmak basit ve yüzeysel bir dil kullanmak anlamına gelmez. Şair, olabildiğince derin, geniş ve zengin anlamlar sunarken bunu oldukça anlaşılır, sade ve muğlaklıktan uzak lafız ve ifade biçimleriyle anlatabilmelidir. Böyle bir derinlik ve sadeliği normal olarak her şair her şiirinde sağlayamaz. Şairlerin şiirleri bu meziyet çerçevesinde eleştirilmektedir. İbnü'l-Haddâd'ın şiirlerine bu miyar çerçevesinde bakıldığında iki zıt kutup olan muğlaklık ve anlaşılrlık arasında muhtelif seviyelerde gelip gittiği görülür. Bazı şiirlerinde şair gayet sade bir dille kulağa hoş, zihne kolay fakat anlamı güzel ifadeler kullanır:

مَلِكِ الْقُلُوبِ بِسِيَرَةِ عُمَرَ

Kalpleri Ömer ahlakıyla fethetti. ⁴⁶

Övülen bir kişi hakkında “Ömer ahlakı taşıyor” ve “bununla da kalpleri fethetmiştir” anlamındaki ifadede kullanılan lafızlar görüldüğü gibi muğlaklıktan uzaktır. Şair basit kelimelerle Hz. Ömer'in siretini düşündürerek pek çok açıdan karşılaştırma imkânı sunmaktadır. Zira herkesin zihnindeki “Ömer” çağrışımı farklıdır ve herkesin hayal dünyasında kendine ait bir “Ömer” bulunmaktadır. Şair, her dinleyicinin kendi dünyasında yansıyan Hz. Ömer figürünü övülen kişinin üzerine düşürmeye çalışmıştır.

Şiirde, gözlerin ve kulakların aradığı önemli bir husus da beyitler arasında anlam bakımından tutarlılığın sağlanmasıdır. Şairin his dünyasında yakaladığı kareyi bir bütün halinde doğru yansıtabilmesi için bütünün parçaları arasında anlam tutarlılığını sağlayabilmesi gerekir. Bir beyitte aktarılan bir duygu yahut düşünce ile çelişen yahut onu desteklemeyen diğer bir beyit, şairin duygularında samimi olmadığı izlenimi uyandıracaktır. Bu tür bir kopukluk yahut daha doğrusu şiirin anlamsal yapısındaki çatlaklık, nadiren de olsa İbnü'l-Haddâd'da görünmektedir.

İbnü'l-Haddâd bir kasidesinde Mu'tasım'ın annesi üzerine mersiye söyler. Hemen her mersiyede olduğu gibi dünyanın fani olduğu, ölüm gerçeği ve insanın ecel

⁴⁶ İbnü'l-Haddâd, *Dîvân*, 277.

karşısında çaresizliği gibi bilindik mevzulara değinir. Fakat bu bağlamda şöyle bir ifade sarf eder:

ولربما أعطى الزمان مقادَهُ   لا تياسرُ فزربُ صعبِ أمكنا

Belki de zaman bize teslim olmuştur.

Ümitsizliğe düşme! Nice zorlar mümkün olur.⁴⁷

Önceki beyitte hayatın ne çetin zorluklar getirdiği ve bir sonrasında ise gündüzden sonra gece geldiği gibi hayattan sonra da ölümün geleceğini ifade eden şairin bu arada “ümitsizliğe düşme” şeklindeki bir çıkışı kanaatimizce bağlam dışıdır. Zira bu bir mersiye ve beklenen de vefat eden kişinin ardından üzülmek, yas tutmak ve dünyanın gerçeğini anlatmaktır. Annesinin ölümü karşısında elinden hiçbir şey gelmeyen Mu'tasım'a hitaben tekitli bir şekilde, “ümitsizliğe kapılma” demek hem mersiye geleneğine uymamış hem de kaside için anlam bütünlüğüne hanel getirmiştir. Şairin bu ifadeyle ne yapmak istediği açıkçası tam bir muğlaklıktır denilebilir.

Sonuç

Bu çalışmada Endülüs şairlerinden İbnü'l-Haddâd'ın divanı içerik açısından incelenmiştir. Divanının tamamına bakıldığında şairin söz sanatlarına gereğinden fazla bir biçimde yoğunlaştığı ve bunun sonucunda da yer yer mana zenginliğini gölgede bırakacak derece lafzı öne çıkardığı görülmüştür. Bu açıdan İbnü'l-Haddâd'ın şiirleri bilhassa cinasın aşırıya kaçıldığı durumlarda edebiyatın nasıl hanel gördüğü hususunda fikir verici olmuştur. Şair Hristiyan bir rahibe duyduğu aşkı pervasızca dile getirmiştir. Bu açıdan onun şiirlerinde bir Hristiyan'a duyulan sevginin hangi edebi üslupta ifade edildiği gözlemlenmiştir. Şair kalbinde taşıdığı aşkı, sıklıkla akide üzerinden dile getirmiştir. Diğer taraftan İbnü'l-Haddâd, entelektüel birikimini şiirine taşıyan bir şair olarak karşımıza çıkmaktadır. Matematik ve astronomi gibi ilimlerin kavramlarıyla konuşarak şiirini kimi zaman anlaşılması güç bir hale dönüştürmüş ve edebiyatın özü olan duygu aktarımı vasfını bazı durumlarda kaybetmiştir. Zira bu kavramlarla şairin ne anlatmak istediği muğlak bir hale gelmiştir. Anlaşılan şair bu kavramları gazel ve methiyede kullanarak bir bakıma fahirde bulunmuş yani aslında kendisini övmüştür. Pek çok ilme muttali olduğunu dolaylı ve suni bir şekilde dile getirmiştir. Bunun dışında şairin kimi şiirlerinde sözünü gereksiz yere uzatarak *tatvîl* ve *haşv* noktasına yaklaştığı da görülmüştür. Buna karşılık şairin takdire şayan yönleri de vardır. İbnü'l-Haddâd'ın bir saray şairi olmasına rağmen şiirlerinde halkın anlayacağı bir dil kullandığı ve halkın ilgi duyduğu temalar işlediği de tarafımızca tespit edilmiştir.

⁴⁷ İbnü'l-Haddâd, *Dîvân*, 280.

Kaynakça

'Anzî, 'Anûd bint Ahmed. *el-Bedî' fî dîvân İbnu'l-Haddâd el-Endelusî*. Mekke: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, Arap Dili Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2014.

Abdülhalîm, İsrâ Abdulmün'im. *Dîvânu İbni'l-Haddâd el-Endelusî: Dirâsetun belâğiyye*. Mısır: Ezher Üniversitesi, Doktora Tezi, 2015.

Alevî, Ebû İdrîs el-İmâm el-Müeyyed-Billâh Yahyâ b. Hamza b. Alî b. İbrâhîm el-Hüseynî. *et-Tırâz liesrâri'l-belâga*. Beyrut: el-Mektebetu'l-Unsuriyye, 1423.

Âmidî, Ebü'l-Kâsım el-Hasen b. Bişr b. Yahyâ. *Kitâbü'l-Muvâzene beyne't-
Tâiyyeyn* (el-Muvâzene beyne Ebî Temmâm ve'l-Buhtürî). thk. Ahmed Sakr. B.y.; Dâru'l-Maârif, 1994.

Arslan, Adnan. "Klasik Arap Edebiyatı Kaynaklarında Ahlak-Yaratılış Karşılaştırması ve Şiirde Bunun Bir Motif Olarak Kullanılmasına Dair Bir Alan Taraması". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 25/2 (2021), 941-956.

Derdîrî, Hâlid Bâkir Hâşim. *eş-Şi'ru'l-Endelusî fî 'asri'l-Murâbitî*. Sudan: Ummu Dermân Üniversitesi, Arap Dili Fakültesi, Doktora Tezi, 2000.

Durmuş, İsmail. "Tehallus". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 40/317-319. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

Endelusî, İbnü'l-Haddâd. *Dîvânu İbni'l-Haddâd el-Endelusî*. thk. Yûsuf Alî Tavîl. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1990.

Er, Rahmi. "İbnü'l-Haddâd El-Vâdîâşî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 21/60-61. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Hafâcî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Muhammed b. Saîd el-Halebî. *Sirru'l-fesâhâ*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1402/1982.

Hamevî, Ebü'l-Mehâsin Takıyyüddîn Ebû Bekr b. Alî b. Abdillâh b. Hicce. *Hizânetü'l-edeb ve gâyetü'l-ereb*, thk. İsmâ Şekyû. Beyrut: Dâru'l-Bihâr, 2004.

İbn Ebü'l-İsba', Ebû Muhammed Zekiyyüddîn. *Tahrîrü't-Taḥbîr (fî şinâati's-şîr ve'n-nesr ve beyâni icâzi'l-Kurân)*. thk. Hafnî Muhammed Şerîf. B.y.: Lecnetu İhyâi'-Turâsî'l-'Arabî, ts.

İbn Kudâme, Ebü'l-Ferec Kudâme b. Ca'fer b. Ziyâd el-Kâtib el-Bağdâdî. *Naḫdü's-şîr*. Konstantiniyye, Matbaatu'l-Cevânib, 1302.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müsli. *eş-Şi'ru ve's-şu'arâ*. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1423.

İbn Reşîk, Ebû Alî el-Hasen el-Ezdî el-Mesîlî el-Kayrevânî. *el-Umde fî mehâsini's-şir ve âdâbih*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd. Kahire: Dâru'l-Cîl, 1401/1998.

İbnü'l-Mu'tezz, Ebü'l-Abbâs Abdullâh b. Muhammed. *el-Bedî*: B.y.; Dâru'l-Cîl, 1410/1990.

Îsâ, Fevzî. *eş-Şi'ru'l-Endelusî fî 'asri'l-Muvahhidîn*. İskenderiyye: Dâru'l-Vefâ, 2007.

Kartâcennî, Ebü'l-Hasen Henüddîn Hâzim b. Muhammed b. Hasen b. Muhammed. *Minhâcu'l-Bülegâ ve Sirâcu'l-Udebâ*. thk. Muhammed el-Habib b. Hûca. Beyrut: Dâru'l- Garbi'l-İslâmî, ts.

Kılıç, Mahmud Erol. "Hermes". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 17/228-233. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Mütenebbî, Ebü't-Tayyib. *Dîvânu'l-Mutenebbî*. Beyrut: Dâru Beyrût, 1983.

Özçetin, Merve. "Batı Ve Arap Şiir Eleştirmenlerine Göre Vahdetu'l-Kaside Meselesi". *Balıkesir İlahiyat Dergisi*. 12 (Aralık 2020), 155-192

Topdemir, Hüseyin Gazi. "Öklid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 34/24-25. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

